

Flügel – ehemaliger Palas mit dem eingewölbten Souterrain, Erdgeschoss, dem ersten Stock und dem flachgedeckten zweiten Stock des Speichers; D – Längsschnitt durch den Südflügel (laut der oben angeführten Vermessung, Zeichnung J. Pešta).

Abb. 7: Třebotov, Pfarrhaus Konskr.-Nr. 1 – ehemalige Festung. Eingangsportal mit dem Tor.

Abb. 8: Třebotov, Pfarrhaus Konskr.-Nr. 1 – ehemalige Festung. Gesamtansicht des südöstlichen Flügels, in dem Reste des ältesten gotischen Palas der Festung beinhaltet sind.

Abb. 9: Třebotov, Pfarrhaus Konskr.-Nr. 1 – ehemalige Festung. Detail der Konsolen des ehemaligen Privets in der südöstlichen Front des ehemaligen Palas der Festung.

Abb. 10: Třebotov, Pfarrhaus Konskr.-Nr. 1 – ehemalige Festung. Gesamtansicht des vom Brand beschädigten südwestlichen Flügels. Gegenwärtige große Barockfenster haben stratigraphisch ältere Fensterchen, von denen sich Fensterbögen und Laibungen erhalten haben, ersetzt.

Abb. 11: Třebotov, Pfarrhaus Konskr.-Nr. 1 – ehemalige Festung. Gesamtansicht der Hoffront des südöstlichen Flügels mit dem umgebauten barocken Arkadentrakt.

Abb. 12: Třebotov, Pfarrhaus Konskr.-Nr. 1 – ehemalige Festung. Gotisches Schulterbogenportal in den Raum im mittleren Teil des südöstlichen Flügels (ältesten Palas).

Abb. 13: Třebotov, Pfarrhaus Konskr.-Nr. 1 – ehemalige Festung. Gangartiger Eingangsraum in der östlichen Ecke des ehemaligen Palas der Festung, eingewölbt mit dem steinernen Tonnengewölbe.

Abb. 14: Třebotov, Pfarrhaus Konskr.-Nr. 1 – ehemalige Festung. Kellerraum in der östlichen Ecke des ehemaligen Palas der Festung, eingewölbt mit dem steinernen Tonnengewölbe mit gut sichtbaren Abdrücken der Bretter der Verschalung. In der Stirnwand zwei Ablegenischen.

Abb. 15: Třebotov, Pfarrhaus Konskr.-Nr. 1 – ehemalige Festung. Barockes Antrittsstiegenhaus ins Stockwerk mit dem durchgeschnittenen hölzernen Geländer. Rechts ein Torso des gotischen Portals in den Raum im mittleren Teil des Stockwerkes des südöstlichen Flügels (ehemaligen Palas).

Abb. 16: Třebotov, Pfarrhaus Konskr.-Nr. 1 – ehemalige Festung. Eingewölbter Raum im ersten Stock in der östlichen Ecke des ehemaligen Palas der Festung.

Abb. 17: Třebotov, Pfarrhaus Konskr.-Nr. 1 – ehemalige Festung. Typische Fülltür im Stockwerk des nordöstlichen Flügels. Die eigentliche Tür ist schon stilgemäß klassizistisch, gehört wohl noch zu dem spätbarocken Umbau des Pfarrhauses.

Abb. 18: Třebotov, Pfarrhaus Konskr.-Nr. 1 – ehemalige Festung. Eingangsfülltür in den Raum über dem Hausflur (ehemalige Kapelle), vom Brand beschädigt. Um die Tür herum haben sich Reste der dekorativen Ausmalung mit der Rocailleornamentik erhalten.

Abb. 19: Třebotov, Pfarrhaus Konskr.-Nr. 1 – ehemalige Festung. Dachstuhl über dem mittleren Speicher-Teil des südöstlichen Flügels. Einfaches Dachstuhlsystem, gebildet nur von festen Dreiecken der Dachsparren und Kehlbalken, ist auf der Hofseite mit dem Stuhl einseitig verstärkt.

Abb. 20: Třebotov, Pfarrhaus Konskr.-Nr. 1 – ehemalige Festung. Substanzrekonstruktion der ältesten Gestalt der Festung im 14. Jahrhundert (Zeichnung J. Pešta).

Abb. 21: Třebotov, Pfarrhaus Konskr.-Nr. 1 – ehemalige Festung. Substanzrekonstruktion der Festung nach den spätgotischen und Renaissanceherrichtungen.

Abb. 22: Třebotov, Pfarrhaus Konskr.-Nr. 1 – ehemalige Festung. Substanzrekonstruktion des Objektes des Pfarrhauses nach dem barocken Umbau.

(Übersetzung J. Kroupová)

POZNATKY Z PRŮZKUMU KROVŮ HRADNÍHO PALÁCE NA PERNŠTEJNĚ

JIŘÍ BLÁHA – MARTA PROCHÁZKOVÁ

Systematický výzkum zaměřený na otázky stavebního vývoje zastřešení hradu Pernštejna (okres Žďar nad Sázavou) byl zahájen v roce 1998. Výsledky průzkumu krovu věže Barborky byly už před časem publikovány ve Zprávách Státního památkového ústavu v Brně.¹⁾ Připomeňme jen, že

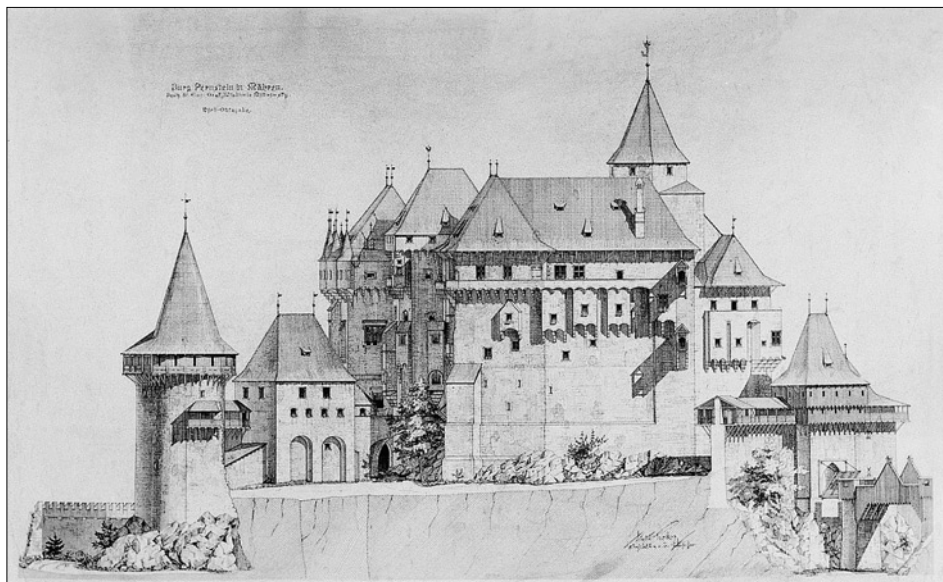

Obr. 1: Hrad Pernštejn, pohled na palác od severovýchodu (Franz Strüff, 1806).

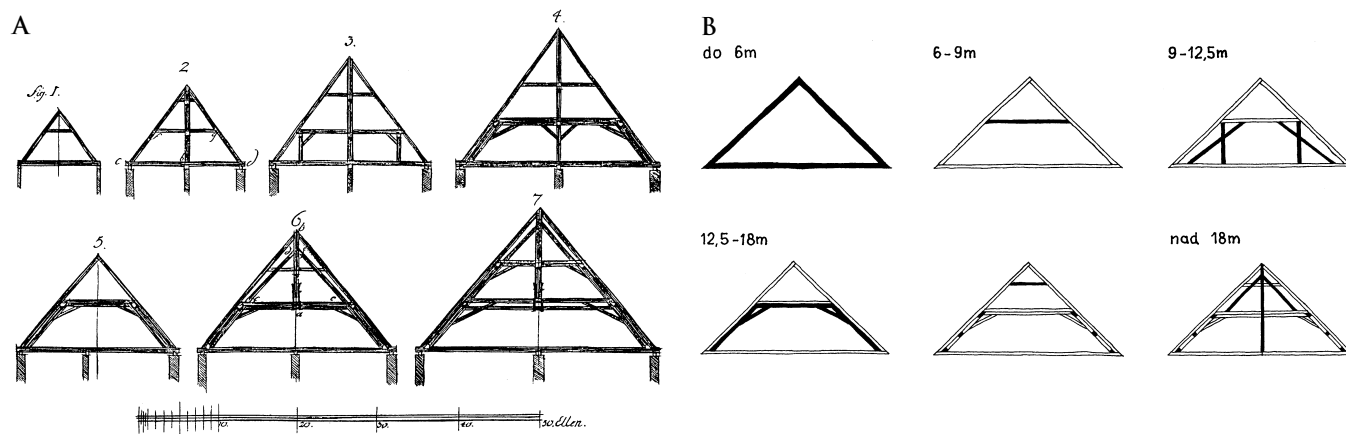
Obr. 2: Hrad Pernštejn, pohled na palác od severovýchodu (František Richter, 1824).

krov Jehlancové helmice završující dnes polygonální nástavbu středověké válcové věže s břítem pochází z roku 1689 a je podle našich dosavadních informací nejstarší dochovanou krovovou konstrukcí v areálu hradu.²⁾ Schéma hlavní příčné vazby tohoto krovu dobře znají návštěvníci internetových stránek www.roofs.cz. Během celkové opravy střech hradního palácového jádra v roce 2001 bylo možné doplnit poznatky o dřevěných konstrukcích z věže dalšími informacemi, tentokrát o krovech palácových střech, které ve své současné podobě pocházejí z období prvních dvou desetiletí 19. století, kdy tu za držení hradu svobodnými pány Schröffely z Mannsberka (1798 až 1818) proběhly poměrně rozsáhlé stavební úpravy. Ty se navenek projeví změnou tvaru některých střech, předchozí strmé valby (obr. 1) nahradily nižší sedlové střechy se zděnými štíty (obr. 2). Silueta hradu tak dostala podobu, která se ve zbývajících bezmála dvou stech letech už nijak výrazně nezměnila. Regotizační

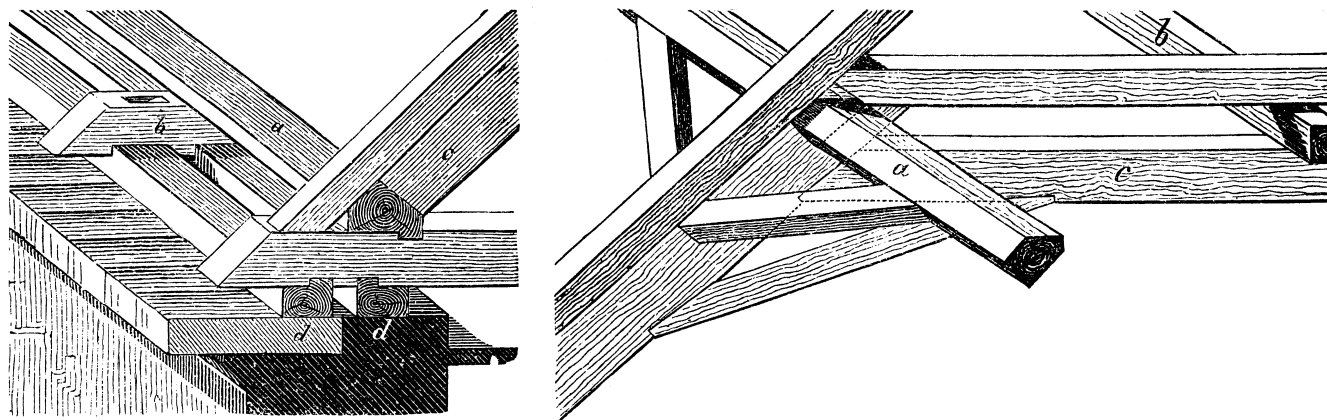

Obr. 3: Hrad Pernštejn, nerealizovaný projekt regotizace (August Prokop, před 1888).

úpravy provedené Mitrovskými z Mitrovic a Nemyšle (1818–1945) se ve vnějším vzhledu hlavního palácového jádra neprojevily a grandiózní projekt Augusta Prokopa na komplexní regotizaci hradu, vypracovaný v osmdesátých letech 19. století,³⁾ zůstal naštěstí jen na papíře (obr. 3). Prokop se při regotizaci zaměřil především na obnovu ocho-

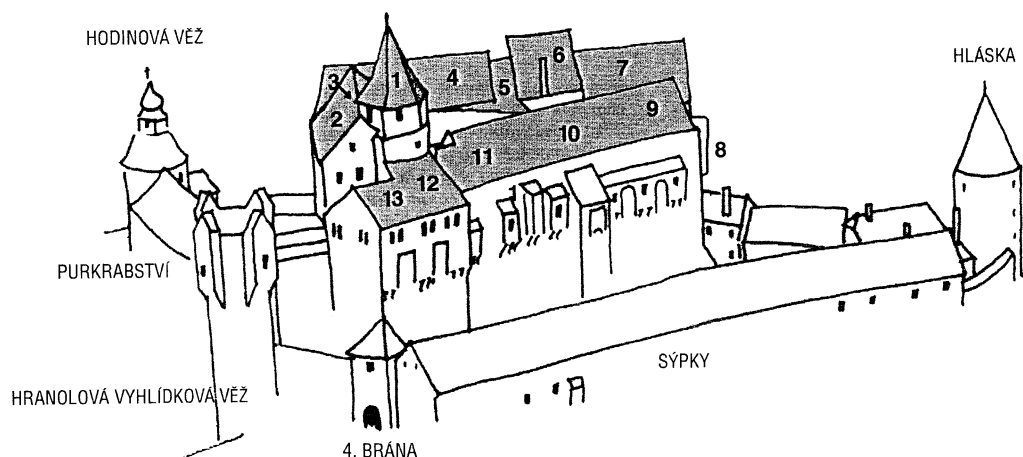

Obr. 4: Příklady příčných vazeb krovů pro různá rozpětí, A – podle C. G. Reuß, *Anweisung zur Zimmermannskunst* Leipzig 1764, reprint Hannover 1989, Tab. II; B – podle F. Šanda, *Počátky stavitelství*, Praha 1868 (schematicky rozkreslil J. Bláha).

Obr. 5: Detaily styčnic v hambalkových krovech s ležatými stolicemi (F. Šanda, *Počátky stavitelství*, Praha 1868, s. 78).

HRADNÍ PALÁČ

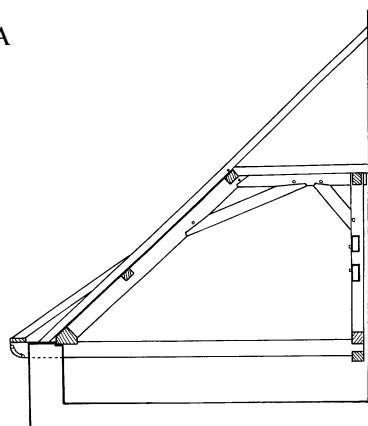

Obr. 6: Hrad Pernštejn, lokalizace krovů podle zažitých názvů jednotlivých částí paláce, 1 – břitová věž Barborka; 2 – Bleskový pokoj (Blitzzimmer); 3 – Kapucínka (Capuzzinerzimmer); 4 – lovecký sál (Grüner Saal); 5 – Brühlův pokoj; 6 – obytná věž (Bettenboden); 7 – palác Jana II. z Pernštejna; 8 – velký arkýř u rytířského sálu; 9 – rytířský sál (Rittersaal); 10 – přijímací sál (Vorsaal); 11 – krov u Tyrolského dvorku; 12 – Schröffelův pokoj (Wohnzimmer); 13 – nárožní Schröffelův pokoj (kresba M. Procházková, 2001).

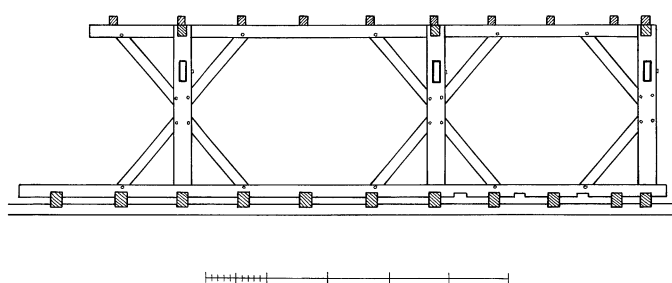
zů, dostavbu věží a bran, ale počítal též se změnou všech střech na hradním paláci. Detailní návrhy jsou opatřeny řezy s návrhy nových tvarů střech s krov moderní vaznicové soustavy. Proč projekt nebyl uskutečněn, nevíme. Jisté je, že likvidace krovů hradního paláce z doby kolem roku 1810, které tehdy musely být ve výborném stavu, a použití ohromného množství dřeva na nové vysoké, strmé střechy by byly velice neekonomickým počinem.

V následujících řádcích se spolu s charakteristikou těch nejzajímavějších konstrukcí pokusíme shrnout alespoň nejvýznamnější znaky, jimiž se perštejské krov odlišují od převažující tesařské produkce své doby, jak ji můžeme sledovat na

A

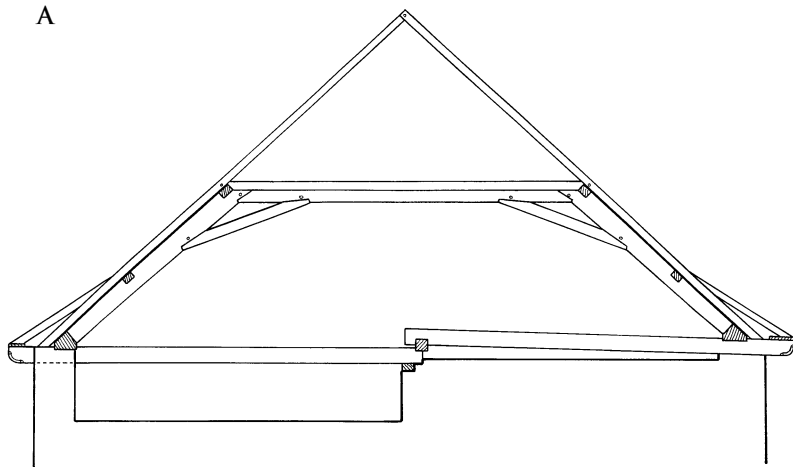

B

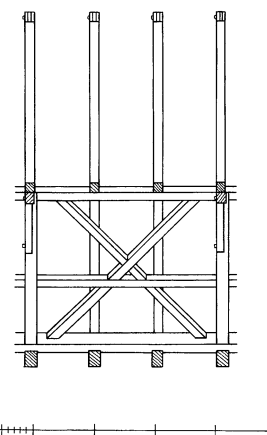

Obr. 7: Hrad Pernštejn, krov nad Bleskovým pokojem, A – plná příčná vazba; B – stojatá stolice podélného vázání (zaměření a kresba J. Bláha, 2001).

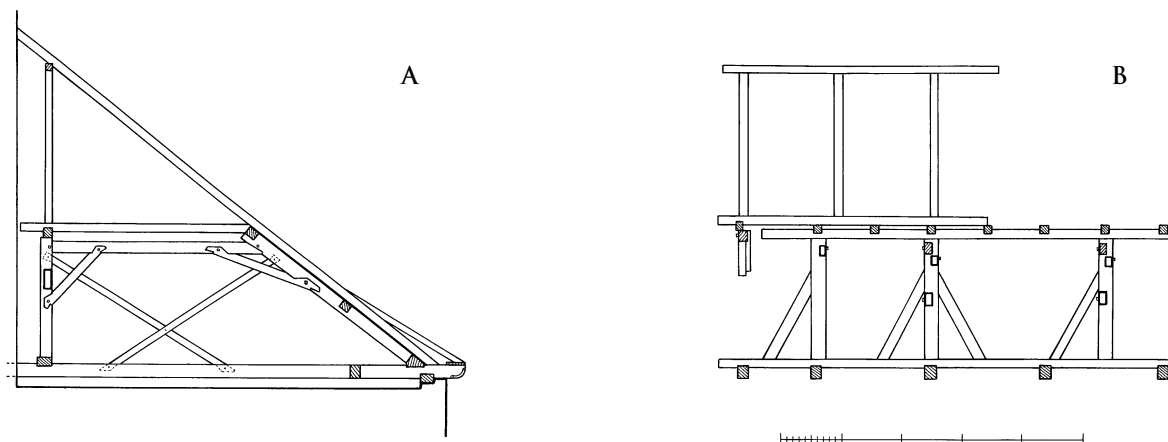
A

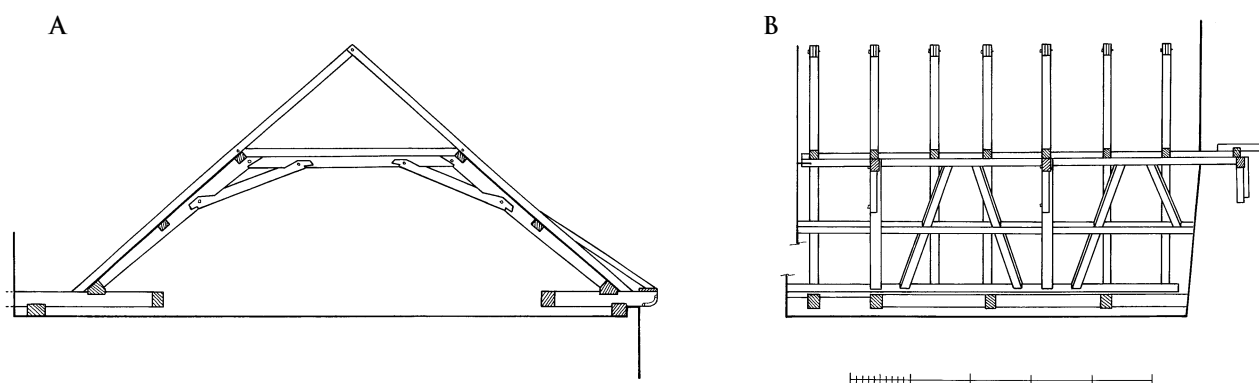
B

Obr. 8: Hrad Pernštejn, krov nad Kapucínkou, A – plná příčná vazba; B – ležatá stolice podélného vázání (zaměření a kresba J. Bláha, 2001).

Obr. 9: Hrad Pernštejn, krov nad Schröfflovými pokoji, A – plná příčná vazba; B – stojatá stolice podélného vázání (zaměření a kresba J. Bláha, 2001).

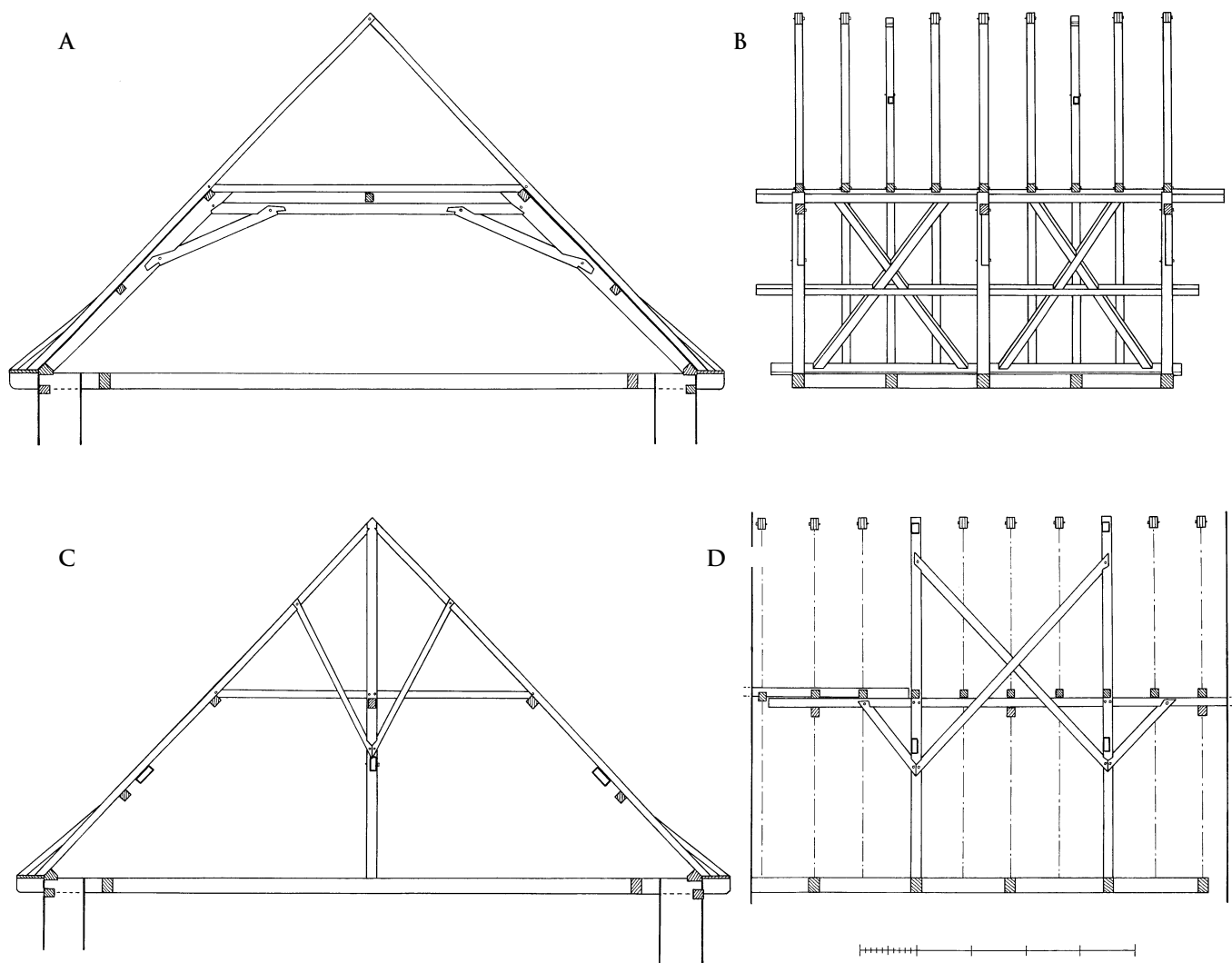
Obr. 10: Hrad Pernštejn, krov nad nárožním Schröfflovým pokojem, A – plná příčná vazba; B – stojatá stolice podélného vázání (zaměření a kresba J. Bláha, 2001).

zbytku našeho území. Krovové konstrukce dochované pod střechami pernštejnského hradního paláce tvoří ucelený soubor, který vznikl v jediné časové etapě. O to nápadnější je rozmanitost a současně určitá komplikovanost použitých konstrukčních řešení krovových vazeb. Obojí je s ohledem na dobu jejich vzniku překvapivé, na začátku 19. století se totiž už téměř všude setkáváme s relativně uniformními hambalkovými krovů s podélným vázáním provedeným plně vyvinutými ležatými stolicemi, které si i ve venkovském prostředí udržují od poloviny 18. století stále stejný vzhled. U konstrukcí větších rozpětí byla v té době běžná věšadla s věšáky vynášejícími středy vazných trámů v plných vazbách a se vzpěrami opřenými do hambalků a do podélných průvlaků. Empirická pravidla pro navrhování takových krovů stanovená na základě vzájemných vztahů mezi profily trámů, volnými vzpěrnými délkami mezi styčníky a rozpětím mezi pozednicemi se ustálila a objevují se v tištěné podobě v tesařských příručkách a později i v učebnicích stavitelství (obr. 4).

Všechny vazby krovů palácových střech vycházejí z tradičních hambalkových konstrukcí kroevní soustavy. Uložení krovů na kamenné obvodové zdivo hradu je provedeno pomocí pozednic, které jsou částečně nebo dokonce úplně zazděné. V některých případech koruny zdí pohltily i příslušné části vazných trámů, které zpravidla přesahují vnější líc korunního zdiva a mají vzhled krakorců se zaoblenými a okosenými hra-

Obr. 11: Hrad Pernštejn, detail spoje na pásku stojaté stolice v krovu nad Schröfflovými pokoji (foto J. Bláha, 2001).

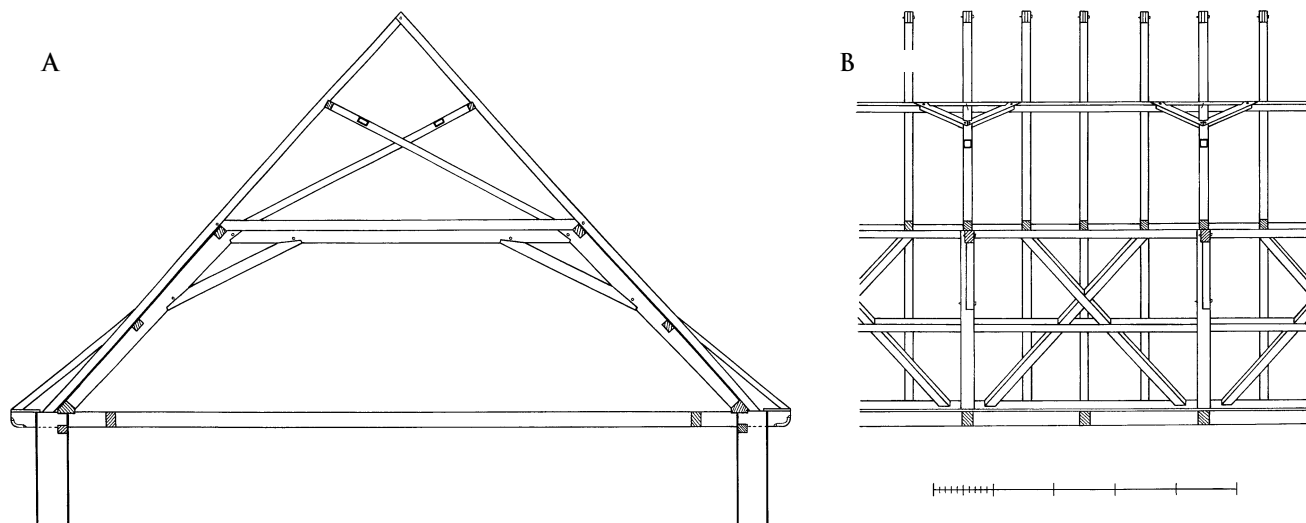
Obr. 12: Hrad Pernštejn, krov nad obytnou věží, A – plná příčná vazba s ležatou stolicí; B – ležatá stoličky podélného vázání; C – plná příčná vazba se středovou stolicí; D – středová stoličky podélného vázání (zaměření a kresba J. Bláha, 2001).

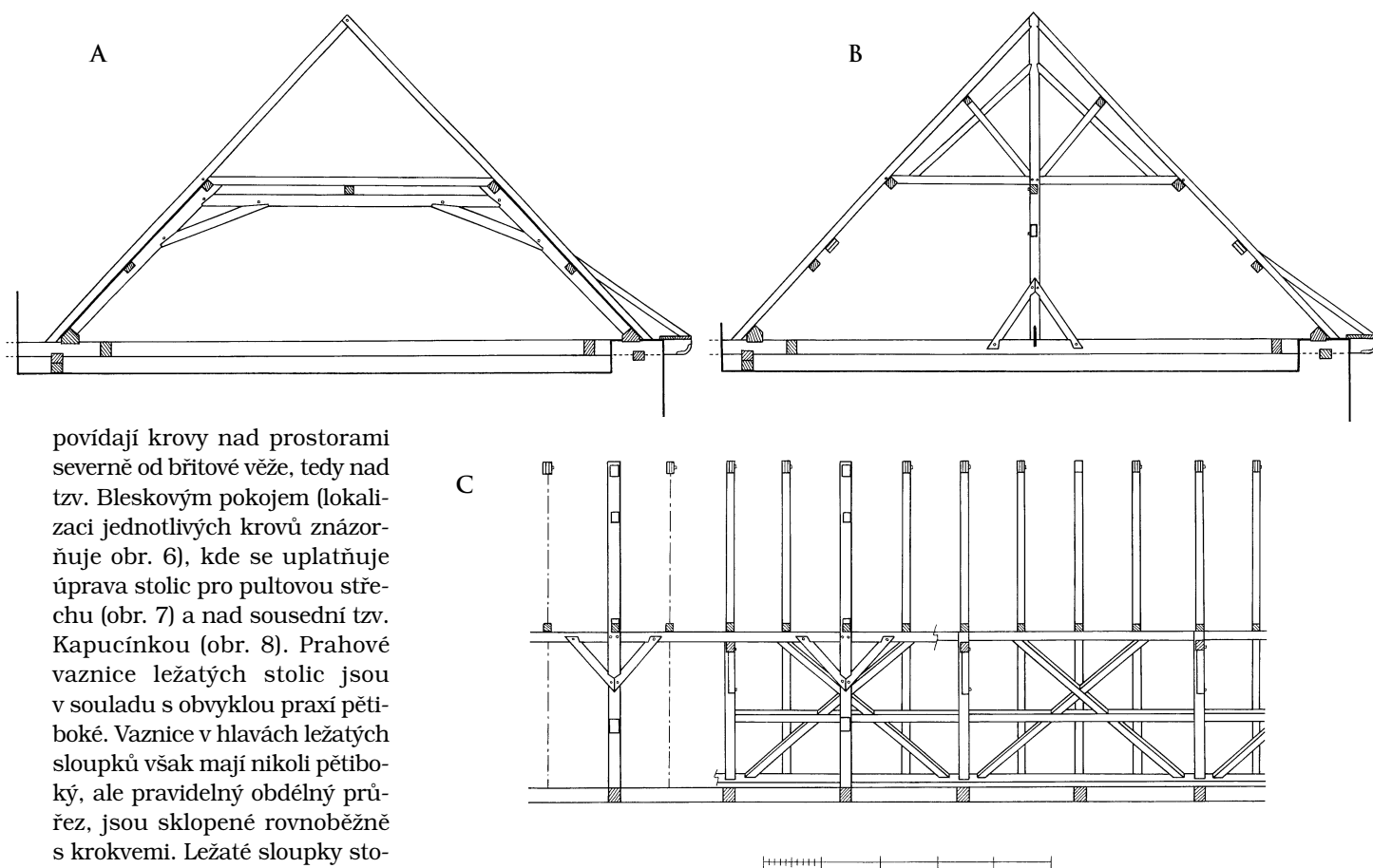
Obr. 13: Hrad Pernštejn, detail spoje na pásku ležaté stoličky v krovu nad obytnou věží (foto J. Bláha, 2001).

nami. Ven vyložená zhlaví trámů jsou seshora zaklopena prkny a překryta námětky krokví. Výsledek v pohledech z nádvoří vcelku dobře koresponduje s hradní architekturou. Vedle pozitivního výtvarného účinku mělo toto řešení i nezanedbatelné praktické výhody. Odpadla nutnost pracného tvarování říms z obtížně proveditelného vnějšího lešení a v dlouhodobém pohledu bylo výrazně omezeno nebezpečí pádu jejich uvolněných částí do okolního komunikačního prostoru z téměř padesátimetrové výše.

Základem podélného vázání krovů jsou vyvinuté ležaté stoličky, doplněné při větším rozpětí dalšími sloupkovými či věšákovými konstrukcemi nebo šikmými stolicemi. Ideálním představám učebnic (obr. 5) nejlépe od-

Obr. 14: Hrad Pernštejn, krov nad palácem Jana II. z Pernštejna, A – plná příčná vazba; B – podélné vazání (zaměření a kresba J. Bláha, 2001).

Obr. 15: Hrad Pernštejn, krovy nad sály v jihozápadní části paláce, A – plná příčná vazba s ležatou stolicí; B – ležatá stolice podélného vazání; C – pohled na stolice podélného vazání (zaměření a kresba J. Bláha, 2001).

povídají krovy nad prostorami severně od britové věže, tedy nad tzv. Bleskovým pokojem (lokali-
zaci jednotlivých krovů znázor-
ňuje obr. 6), kde se uplatňuje
úprava stolic pro pultovou střechu (obr. 7) a nad sousední tzv.
Kapucínkou (obr. 8). Prahové
vaznice ležatých stolic jsou
v souladu s obvyklou praxí pěti-
boké. Vaznice v hlavách ležatých
sloupků však mají nikoli pětiboký,
ale pravidelný obdélný prů-
řez, jsou sklopené rovnoběžně
s krokvi. Ležaté sloupky sto-
lic se směrem vzhůru plynule
rozšiřují. Podélné zavětrování le-
žatých stolic obstarávají ondřej-
ské kříže opřené do prahových vaznic. Stojatá stolice v pul-
tové části má v podélném směru relativně dlouhé pásy
i záporny, v příčném směru jsou mezi sloupky a rozpěrou
krátké pásy. Veškerá spojení jsou provedena čepováním.

Trochu jinou podobu mají krovy nad tzv. Schröffelový-
mi pokoji, které se k tělesu britové věže přimykají od zápa-
du a severozápadu, ovšem v úrovni o podlaží nižší. Také ta-
dy najdeme krov modifikovaný pro pultový tvar střechy
(obr. 9). Jeho stojatá stolice je však podélně zavětrovaná

pouze záporami sloupků, nikoli pásy. Ležatá stolice tu
stejně jako v dříve uvedeném případě pokračuje do nava-
zující sedlové střechy ukončené nad nárožním pokojem ští-
tem (obr. 10). Příčné rozpěry stolice pultové části střechy jsou
odsazené od hambalků – nepochybně z důvodu získání pro-
storu nutného pro osazení vaznice na konce sloupků sto-
jaté stolice. Příčné vazby asymetrické stolice byly dodateč-
ně (z rubové strany) vyztuženy překříženými vzpěrami při-
plátovanými na sloupky a vazné trámy. Kuriózní tvar mají

Obr. 16: Hrad Pernštejn, stavební datování v krovu nad přijímacím sálem (foto J. Bláha, 2001).

Obr. 17: Hrad Pernštejn, pohled od západu (Franz Strüff, 1806).

pláty na spojích, jimiž jsou připevněny příčné pásy stolic. Tyto na první pohled velmi komplikované tesařské spoje (detail viz obr. 11) by bylo možné systematicky nazvat buď jako „šikmá oboustranně rybinovitá krytá připlátování s jednostranným čelním zapuštěním a s tupým čelem plátu“ nebo též „šikmá jednostranná čelní zapuštění s krytým oboustranně rybinovitým tupým plátem“. V obou případech by se správně mělo pro úplnost doplnit ještě – „zajištěná dřevěným hřebem.“⁴⁾ Pláty naprosto stejného tvaru se sice objevují vykreslené na jedné ze vzorových krovových vazeb v knize předloh pro tesaře, kterou vydal roku 1668 v Norimberku Johann Wilhelm,⁵⁾ z použití v praxi je však zatím odjinud, než z Pernštejna a jeho okolí (viz dále), neznáme.

Stejně spoje se objevují i na opačné straně paláce ve vazbě sedlové střechy nad obytnou věží (tzv. Bettenboden). Krov sevřený dvěma zděnými štíty se skládá pouze ze dvou polí ležaté stolice vymezených třemi hlavními příčnými vaz-

bami (obr. 12 a, b). Příčné rozpěry ležatých stolic jsou odsazené od hambalků, a nechávají tak volné místo pro průchod podélných rozpěr začepovaných mezi věšákovými sloupky plných vazeb centrální stolice. Tato stolice doplňuje prostorově rozvinuté podélné vázání ležatými stolicemi o další rovinu pod hřebem střechy zavětřovanou ondrejskými kříži. Věšáky jsou pouze dva a jsou umístěné vždy do prostřední ze tří mezilehlých vazeb ležatých stolic (obr. 12 c, d). Příčné vazby s věšáky mají namísto hambalků dvojice vodorovných rozpěr začepovaných uprostřed do věšáku a na obou stranách do krokví. Tuhost příčných vazeb zajišťují symetrické vzpěry krokví provedené způsobem obvyklým už u středověkých krovů. Již zmíněná oboustranně rybinovitá přeplátování zde najdeme téměř na všech příčných páscích ležaté stolice. Pouze na jednom z pásků byl proveden spoj jednoduššího tvaru s jednostrannou rybinou (obr. 13). Principiálně stejné konstrukce krovů se dochovaly i nad severozápadním křídlem paláce, tedy v části nad loveckým sálem. Také tady se vzájemně prolínají dva nezávislé systémy podélného vázání. Rozdíl je pouze v tom, že pásy ležatých stolic jsou s ležatými sloupky a s hambalky spojeny tím neobvyklejším způsobem, tedy šikmým čepováním s částečným čelním zapuštěním.

Rozpětím největší krov (11,20 m) se nachází v jihovýchodní

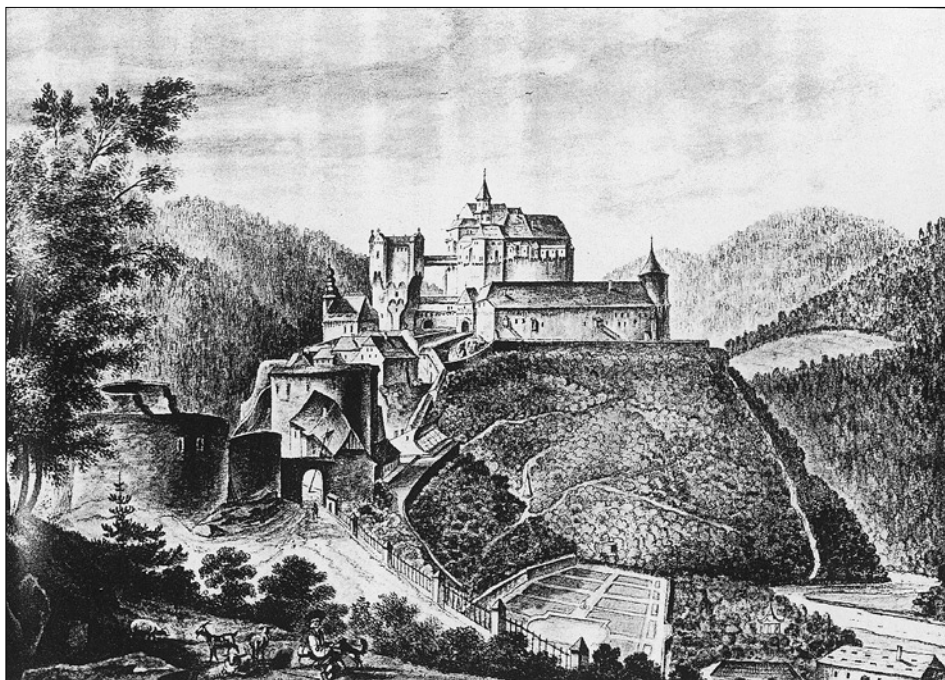
části nad palácem Jana II. z Pernštejna (obr. 14). Sedlová střecha nad mírně lichoběžníkovým půdorysem je na jižním konci uzavřená zděným štítem, na severní straně do ní částečně proniká hranol obytné věže. Vazby s vaznými trámy pravidelně střídají prázdné vazby s krátkaty čepovanými do podélných výměn. V nepravidelné části na severní straně krovu jsou další čtyři neúplné vazby. Ležatou stolicí podélného vázání doplňují v úrovni nad hambalky šikmé stolice se vzájemně překříženými sloupky v plných vazbách a se symetrickými pásky jdoucími do vaznic v podélném směru. Ve druhé plné vazbě je mezi vazným trámem a příčnou rozpěrou upevněn rumpál s vertikálním navijecím bubnem, který pravděpodobně sloužil k dopravě stavebního materiálu do prostoru podkroví.

Střecha nad sály jihozápadního křídla má sedlový tvar sevřený zděnými štíty. Krov tvoří dvě samostatné konstrukce, které jsou však číslovány jako jediný celek. Oba

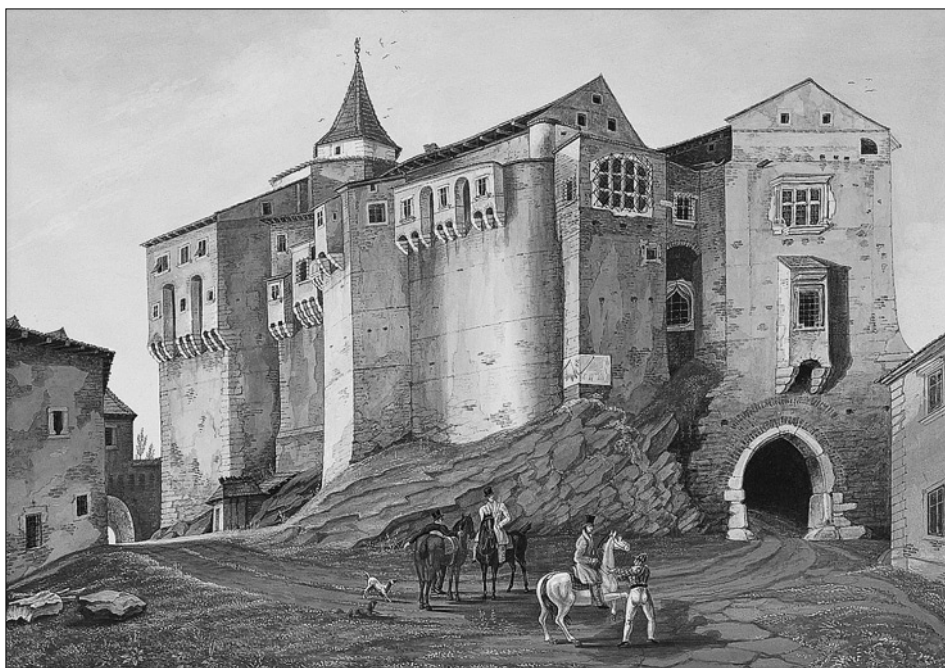
úseky jsou přibližně stejně velké a mají půdorys dvou obdélníků vzájemně mírně pootočených. Podobně jako u krovů nad obytnou věží a nad loveckým sálem i v tomto případě ležatou stolicí (obr. 15 a, b) doplňuje ještě centrální stolice (obr. 15 c, d). Plné příčné vazby obou systémů se vzájemně střídají s prázdnými příčnými vazbami (A-O-B-O-A-O-B). Prázdné vazby mají krokve opřené do krátkat vnesených podélnými výměnami. Vazné trámy v plných vazbách středové stolice jsou k věšákovým sloupkům připevněny kovanými kramlemi a dvojicemi patních pásků. Místo hambalků jsou i zde dvojice vodorovných příčných rozpěr začepovaných do krokví a věšáků. Do jejich vnějších konců se opírají věšadlové vzpěry a s těmito vzpěrami se kříží šikmé sloupky jednoduchých šikmých stolic bez pásků, pouze s vaznicí podloženou krokvim. Podélné zavětrování ležaté stolice se skládá z podélných rozpěr mezi sloupky a z ondřejských křížů opřených do prahových a horních vaznic stolice. Podélné rozpěry středové stolice podpírají symetrické pásky opřené do věšáků. Na trámech krovu se několikrát objevuje stavební datování 1810 vykreslené rudkou (obr. 16).

Letopočtům nalezeným na trámech odpovídají i výsledky dendrochronologických rozborů jedlových a smrkových odřezků plného profilu (koláčů) získaných v průběhu opravy při protézování poškozených prvků.⁶⁾

Při průzkumech krovů několika vytypovaných objektů v širším okolí hradu byly konstrukce podélně vázané ležatými stolicemi se spoji plátovanými stejným způsobem jako nad Schröffelovými pokoji, obytnou věží a starým purkrabstvím na Pernštejně zjištěny ještě v kostele sv. Havla v Rožné nad Pernštejnem a v hospodářském dvoře čp. 27 v Rodkově. Konstrukce krovu roženského kostela pochází s největší pravděpodobností z roku 1824, kdy tu byla během stavby nové západní věže prodloužena kostelní loď. Na jednom z trámů usedlosti v Rodkově bylo nalezeno rudkou psané datum 1808. Krov podélně vázaný ležatou stolicí má také kostel sv. Bartoloměje v Rozsochách, který pochází z roku 1764, což potvrdily i výsledky dendrochronologického rozboru.⁷⁾ Příčné pásky stolice jsou zde do vazby upevněny s využitím krytého jednostranně rybinovitého přeplátování

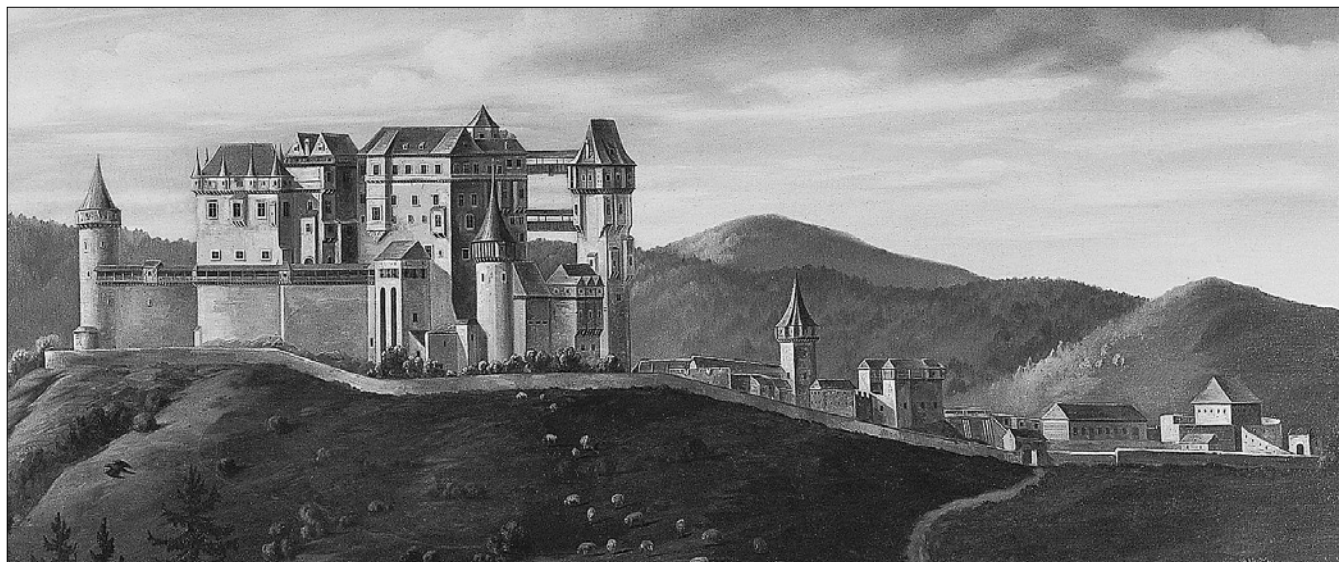

Obr. 18: Hrad Pernštejn, pohled od severozápadu (František Richter, 1817?).

Obr. 19: Hrad Pernštejn, pohled na palác od jihozápadu (František Richter, 1822).

s konkávním vybráním plátu, tedy způsobem, který ve zbylé části našeho území ustupuje nejpozději v první polovině 18. století již zmiňovanému čepování s jednostranným čelním zapuštěním.⁸⁾ Časové, regionální a případně autorské vymezení výskytu nestandardních tesařských spojů je úkolem dalšího výzkumu historických krovů v popisované oblasti. Jména tesařů, kteří pracovali na perněstejnských střechách na počátku 19. století, se zatím nepodařilo zjistit. Z pozdější doby jsou v soupisu prací a oprav na vrchnostenských objektech⁹⁾ uvedena následující jména: k roku 1830 tesař Josef Zusa (též Zuza) a k roku 1831 tesař (Zimmermeister) Franz Sedlár, který na různých vrchnostenských stavbách pracoval za denní mzdu 50 krejcarů.¹⁰⁾ K roku 1832 jsou zmiňováni tesaři Johann Sedlár a Franz Kög-

Obr. 20: Hrad Pernštejn, pohled od severovýchodu (Franz Adolf Feilhammer, před r. 1888 podle obrazu z roku 1557).

ler (denní mzda 50 krejcarů, doloženy též práce na hradě). K rokům 1833, 1834, 1835, 1836 je opět zmiňován tesař Franz Kögler. Údaje z matrik zatím nemáme k dispozici, nicméně je možné, že se někteří z uvedených řemeslníků zúčastnili prací na Pernštejně už před dvaceti lety, tedy v době velké přestavby střech.

Zatímco detaily v provedení tesařských vazeb krovů pernštejnského hradního paláce svědčí o nebyvale dlouho přetrvávající oblíbě archaických plátovaných spojů a starších způsobů tesařského číslování vazeb, po konstrukční stránce lze naopak konstatovat relativně časně uplatňování některých novodobých principů. Doplnkově použité šikmé stolice u krovů nad sály západního křídla a nad Palácem Jana II. z Pernštejna jsou bezpochyby už určitým předznamenáním nástupu moderních vaznicových konstrukcí. Podobně lze nahlížet i na způsob osazení vaznic v hlavách ležatých stolic. V této souvislosti je zajímavé i srovnání s vazbou krovů zámku v Dolní Rožínce, které byly dendrochronologicky zařazeny také do počátku 19. století.¹¹⁾ Podélné vázání hambalkových krovů nad budovou s uzavřenou čtyřkřídlou dispozicí není provedeno ležatou stolicí ale dvojitou stojatou stolicí s průběžnými příčnými rameny sloupků, která pokračují přes hambalky, kde se vzájemně kříží, až ke krokvim, kde jsou na jejich konce čepovány podélné vaznice. Další velmi nízké šikmé stolice podírají na obou stranách patní části krokví. Používání šikmých vaznicových stolic podélného vázání (t. j. stolic se sloupky kolmými na krokve) bývá obvykle spojováno až s klasicistními střechami o nízkém sklonu. Jejich konstrukční princip pak plynule přechází do novodobých vaznicových krovů, kde se tyto stolice dále používají jako doplňková konstrukce.

Podrobný průzkum palácových střech hradu Pernštejn se stal také vhodnou příležitostí k provedení kritiky dostupných ikonografických pramenů. Většina známých vyobrazení hradu již byla publikována.¹²⁾ Nejstarší ucelenou skupinu představuje soubor velice přesných a detailních pohledů na hrad z různých světových stran od Franze Strüfka z roku 1806. Veškeré střechy zde mají strmý sklon a doplňují je nízké pultové vikýře (obr. 1). Střecha nad Černou bránou (palác Jana II. z Pernštejna) je vyobrazena jako valbová, zatím co dnes je sedlová se dvěma vyzděními štíty. Nad

obytnou věží, tzv. Bettenboden, je na místě dnešního zděného štítu je zobrazena střecha složitě tvaru, propojená s hradním palácem. Stávající zděný štít nad arkýřem ozdobeným erby nad hlavním vstupem do hradu zde roku 1806 nebyl. Pod okrajem střechy severovýchodní části hlavního paláce obíhaly dřevěné krakorce, po nichž jsou dnes dochovány jen otisky v omítce, naopak ochozy tehdy ještě nebyly zastřešeny šindelovými stříškami. Na místě dnešního velkého zděného štítu severovýchodního paláce je namalovaná dřevěná lomenice uzavřená svislým bedněním a doplněná podlomenicí s drobným sedlovým vikýřem. Valbová střecha byla dříve i nad Schröffelovými pokoji, kde ji opět nahradily štíty zděné z cihel. Střechu nad rytířským sálem zakončovala strmá polovalba (obr. 17).

Další dochované vyobrazení hradu pochází údajně z roku 1817 a jeho autorem je druhý významný portrétista hradu František Richter (obr. 18). Pohled od severozápadu se zaměřuje především na zahrady a altány. Střechy opakují vzhled z roku 1806, což je vzhledem k datům zjištěným z dendrochronologie i z nápisů v krovech nepravděpodobné. Naproti tomu druhá veduta téhož autora datovaná rokem 1822 zobrazuje hrad z 3. nádvoří velmi detailně a věrně a již v dnešní podobě (obr. 19). Sklony střech hradu jsou velmi nízké, sedlové střechy mají vyzdění boční štíty s obdélnými okénky. Hrad je pokryt evidentně červenou pálenou krytinou, která vytváří u římsy „krajkový“ okraj, na polygonálním jehlanci věže Barborky jsou zdůrazněny hřebeneče na nárožích. Na četných mladších vyobrazeních už palácové střechy zůstávají beze změn.

Nejstarší známé vyobrazení hradu nabízejí dvě malované kopie dnes neznámého obrazu, který měl podle letopočtu přepsaného oběma kopisty vzniknout v roce 1557. Mladší z obou kopií byla pořízena brněnským malířem Franzem Adolfem Feilhammerem někdy před rokem 1888, kdy zemřel (obr. 20). Vznik starší kopie kladou umělci historici do třetí čtvrtiny 18. století.¹³⁾ Hrad v pohledu přes údolí ze severovýchodní strany je zachycen velmi realisticky, evidentně s důrazem na detail a věrnost zobrazení. To dokládá například barevné rozlišení střešní krytiny, která je patrně až na šindelem pokrytou hodinovou věž a střechu Barborky keramická. Věže s výjimkou Barborky završují vysoké střechy

nasazené na dřevěná bedněná polopatra. Obytná věž má nad dřevěným polopatrem zdvojenou sedlovou střechu se středním úžlabím. Strmou valbu nad palácem Jana II. z Pernštejna lemují narožní i boční arkýřové věžice s vysokými kuželovými střechami. Naproti tomu střechy zbylých částí paláce včetně Barborky jsou velmi nízké. S velkou pravděpodobností jde skutečně o věrohodné vyobrazení hradu z renesanční doby.

K pozoruhodným zjištěním z poslední doby patří poznatek kastelána Jakuba Škrabala, že hrad Pernštejn je vymalován v pozadí portrétu Kryštofa Pavla z Lichtenštejna-Kastelkornu, majitele Pernštejna v době obléhání hradu švédskými vojsky. Tento obraz je uložen na zámku v Telči. Vyobrazení hradu je sice drobné a úměrně tomu zjednodušené, přesto však až překvapivě blízké stavu zachycenému na kopiích nedochovaného renesančního obrazu. Barva střech hradu i předhradí je evidentně červená.

Mezi významné vedlejší produkty průzkumných i stavebně-konzervačních prací provedených při velké opravě střech v letech 2000 – 2001 patřila i řada nálezů archeologické povahy vyzvednutých z klenebních násypů, objev rozbraného malovaného renesančního stropu použitého druhotně pro konstrukci podlahy půdního prostoru nad palácem Jana II. z Pernštejna a konečně nález otisků dokládajících existenci vložené srubové konstrukce v prostoru přiléhajícím od severu k plášti věže Barborky.¹⁴⁾

POZNÁMKY

- 1) J. Bláha – J. Knor, Hrad Pernštejn – výsledky průzkumu krovu věže Barborky. Zprávy Státního památkového ústavu v Brně 4/2000, s. 75–81.
- 2) Inicialami M. W. doplněný letopočet 1689, který byl nalezen na jednom z trámů konstrukce, je skutečně stavebním datováním, jak prokázaly výsledky dendrochronologického rozboru Josefa a Tomáše Kynclových, které u smrkových kmenů použitých pro stavbu krovu i stolice podpůrného rámu pod prahy určily kácení na přelom let 1687/88, zatímco dub otesaný pro hrotnici věže byl pokácen až o rok později, tedy v zimě 1688/89. Vzájemná vysoká podobnost letokruhových řad potvrzuje domněnku, že smrky i dub pocházejí z jednoho stanoviště, vzhledem k náročným podmínkám dopravy v okolním kopcovitém terénu pravděpodobně situovaného nepříliš daleko od hradu.
- 3) A. Prokop, Die Burg Pernstein in Mähren. Aufgenommen und das Restaurierungsprojekt. In: Allgemeine Bauzeitung 53, Wien 1888, s. 1–11, Tab. 30–36. Téhož roku publikoval Prokop svůj projekt i samostatně v knize: A. Prokop, Die Burg Pernstein in Mähren. Brünn 1888. O rok později pak ještě jednou v: A. Prokop, Die Burg Pernstein und die Kirche in Doubrawnik und Vorkloster. Brünn 1889.
- 4) Důležité je uvědomit si, že jde o kombinaci dvou druhů tesařských spojů – zapuštění a přeplátování. Naproti tomu nejčastěji užívané spoje na páscích ležatých stolic (např. na obr. 7 a 8), jsou kombinací zapuštění a čepování.
- 5) J. Wilhelm, Architectura Civilis oder Beschreibung und Vorreissung vieler vornehmer Dachwerck... Nürnberg 1668 (reprint Hannover 1977, 1997), díl II., vyobrazení č. 10.
- 6) U trámů v krovech nad rytířským a přijímacím sálem označených letopočty 1810 byly zjištěny kácení kmenů v mimovegetačním období na přelomu let 1806/07, 1808/09 a v jednom případě i 1797/98. V krovu nad palácem Jana II. z Pernštejna 1806/07 a 1807/08, a nakonec v krovu nad loveckým sálem z vrtaného vzorku 1809/10. Znalecké posudky č. 67-19/98 a 209-49/01 vypracoval ing. Josef Kyncl.
- 7) Jedlové a smrkové kmeny byly pokáceny na přelomu let 1763/1764. Datování je součástí znaleckého posudku ing. Josefa Kyncla č. 209-49/01.
- 8) Viz J. Bláha, K podobě raně barokních krovů v Telči a okolí, Průzkumy památek 1/1999, s. 67–79.
- 9) Register uiber bei verschiedenen vorkommenden Baulichkeiten und Reparaturen an den obrigkeitlichen Gebäuden verwendete Zimmerleute und Materialien (MZA, fond F 78 Velkostatek Pernštejn, inv.č. 11).
- 10) Ve dnech 6. až 13. srpna 1831 je doložena jeho účast na pokrývačských

pracích ve vrchnostenské zahradě. Ve dnech 18. až 30. září téhož roku opravoval střechu na hradě. Veškeré údaje z archivu vyhledal Dalibor Hodeček.

- 11) Smrkový vazný trám z jihovýchodního nároží zámku byl zhotoven ze dřeva káceného na přelomu let 1799–1800 a jedlový sloupek ve vazbě východního křídla v zimě 1807–1808. Datování je součástí znaleckého posudku ing. Josefa Kyncla č. 209-49/01.
- 12) B. Samek, Pernštejn, středověký hrad na Moravě, PÚ v Brně 1996; J. Bláha – V. Láta – P. Moučka – M. Procházková – J. Z. Škrabal, O opravě střech a krovů na Pernštejně, SPÚ v Brně a MOLAT Velké Opatovce Brno 2002.
- 13) Viz B. Samek, Pernštejn, středověký hrad na Moravě, PÚ v Brně 1996, s. 59, obr. 43.
- 14) J. Bláha – V. Láta – P. Moučka – M. Procházková – J. Z. Škrabal, O opravě střech a krovů na Pernštejně, SPÚ v Brně a MOLAT Velké Opatovce Brno 2002, s. 39–43.

ERKENNTNISSE AUS DER UNTERSUCHUNG DER DACHSTÜHLE ÜBER DEM PALAS DER BURG PERNŠTEJN

Die gründliche bauhistorische Untersuchung der Dachstühle über dem Palaskern der Burg Pernštejn (Pernstein, in Mähren, etwa 60 km nordwestlich von Brno) brachte mehrere Erkenntnisse vom Umbau der Burgdächer am Anfang des 19. Jahrhunderts herbei. Die Dachwerke sind vor allem durch die Mannigfaltigkeit ihrer Konstruktionslösungen (Schemen – s. Abbildungen) und durch ungewöhnliche Holzverbindungen (s. Fotos ebenda) bemerkenswert.

Die in der Burg Pernštejn erhaltenen historischen Dachkonstruktionen zeichnen sich mit dem außerordentlichen Anteil von ungebrauchlichen Lösungen aus, und zwar sowie die Konstruktion, als auch das Detail betreffend.

Der älteste Dachstuhl der Burg wurde bisher über dem Turm „Barborka“ festgestellt (Verweis s. Anm. 1), wodurch er der Erkenntnis der Baugeschichte der Burg einen wertvollen Beleg einer bislang unbekannten Bautätigkeitsetappe vom Ausgang des 17. Jahrhunderts darbot, jener Bauetappe, die die Gestalt des Burgkernes für mehrere Jahrzehnte stabilisiert hatte. Andere Dachkonstruktionen entstanden gegen Anfang des 19. Jahrhunderts. Bemerkenswert unter ihnen sind jene, die den Prinzip vom liegenden Stuhl mit jenem der Längsbindung mittels der Stuhlwände kombinieren. Als Ergebnis entstehen verhältnismäßig ungewöhnliche und komplizierte Systeme mit abwechselnder Reihenfolge der Gespärre. Die nachträglich verwendeten liegenden Stühle bei den Dachwerken über den Sälen des Westflügels und dem Palas von Johann II. von Pernstein erscheinen schon wie eine gewisse Vorzeichnung des Auftritts von modernen Pfettenkonstruktionen.

Besonders bemerkenswert sind ferner ungewöhnliche Holzverbindungen in den Konstruktionen über dem Wohnturm und den Schräffels Wohnzimmern. Die Anwendung des Schwalbenschwanzblattes mit einseitiger Versatzung für eine schräge Balkenverbindung ist bei Konstruktionen dieser Art sehr selten (Abb. 11).

Zu den bedeutendsten Ergebnissen einer komparativen Erforschung zählt die Lokalisierung anderer, in der gleichen Zeit entstandener Dachstühle mit ähnlich ausgeführten Holzverbindungen in Rodkov und Rožná nad Pernštejnem, und auch jene des Schlosses in Dolní Rožinka, die im Rahmen des traditionellen Kehlbalckensystems doppelte Stuhlwand mit schrägen Pfettenstühlen kombinieren.

Mittels der Analyse der ikonographischen Quellen identifizierte man drei verschiedene Entwicklungsetappen der Überdachung der Burg. Die Älteste von ihnen wird mit zwei Kopien eines Renaissancebildes belegt, die den Großteil der Dächer noch in ihrer spätmittelalterlichen Gestalt wiedergeben (Abb. 20). Der Zustand vor den Änderungen der Palasdächer am Anfang des 19. Jahrhunderts wurde im J. 1806 von Franz Strüff (Abbildungen 1 und 17), das Ergebnis des Umbaus nach 1820 von Franz Richter aufgenommen (Abbildungen 2, 18, 19). Ein tiefgreifendes Regotisierungsprojekt aus den 80. Jahren des 19. Jahrhunderts von August Prokop wurde nicht vollzogen (Abb. 3).

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Burg Pernštejn, Palasansicht von Nordosten (Franz Strüff, 1806).
 Abb. 2: Burg Pernštejn, Palasansicht von Nordosten (Franz Richter, 1824).
 Abb. 3: Burg Pernštejn, nicht vollzogenes Regotisierungsprojekt (August Prokop, vor 1888).

Abb. 4: Gespärrebeispiele von Dachkonstruktionen für verschiedene Spannweiten: a – C. G. Reuß, Anweisung zur Zimmermannskunst, Leipzig 1764 (Reprint Hannover 1989), Tab. II; b – nach F. Šanda, Počátky stavitelství, Praha 1868 (schematische Zeichnungen J. Bláha).

Abb. 5: Fügungsdetails in Kehlbalkendachstühlen mit liegendem Stuhl (F. Šanda, Počátky stavitelství, Praha 1868, S. 78.).

Abb. 6: Burg Pernštejn, Lokalisierung der Dachkonstruktionen nach der gebräuchlichen Bezeichnung einzelner Palasteile: 1 – Mauerspornturm Barborka; 2 – Blitzzimmer (Bleskový pokoj); 3 – Capuzzinerzimmer (Kapucínka); 4 – Grüner Saal; 5 – Brühlzimmer; 6 – Bettenboden; 7 – Palas von Johann II. von Pernštejn; 8 – großer Erker beim Rittersaal; 9 – Rittersaal; 10 – Vorsaal; 11 – Dachstuhl beim Tiroler Hof; 12 – Wohnzimmer (von Schröffel); 13 – Eckwohnzimmer von Schröffel (Zeichnung M. Procházková, 2001).

Abb. 7: Burg Pernštejn, Dachstuhl über dem Blitzzimmer: a – Bindergespärre; b – stehender Stuhl der Längsbindung (Aufnahme und Zeichnung J. Bláha, 2001).

Abb. 8: Burg Pernštejn, Dachstuhl über dem Cappuzinerzimmer: a – Bindergespärre; b – liegender Stuhl der Längsbindung (Aufnahme und Zeichnung J. Bláha, 2001).

Abb. 9: Burg Pernštejn, Dachstuhl über den Schröffelwohnzimmern: a – Bindergespärre; b – stehender Stuhl der Längsbindung (Aufnahme und Zeichnung J. Bláha, 2001).

Abb. 10: Burg Pernštejn, Dachstuhl über dem Eckwohnzimmer von Schröffel: a – Bindergespärre; b – liegender Stuhl der Längsbindung (Aufnahme und Zeichnung J. Bláha, 2001).

Abb. 11: Burg Pernštejn, Dachstuhl über den Schröffelwohnzimmern, Holzverbindungsdetail vom stehenden Stuhl (Foto J. Bláha, 2001).

Abb. 12: Burg Pernštejn, Dachstuhl über dem Bettenboden: a – Bindergespärre mit liegendem Stuhl; b – liegender Stuhl der Längsbindung; c – Bindergespärre mit Stuhlwand; d – Stuhlwand der Längsbindung (Aufnahme und Zeichnung J. Bláha, 2001).

Abb. 13: Burg Pernštejn, Dachstuhl über dem Bettenboden, Holzverbindungsdetail vom liegenden Stuhl (Foto J. Bláha, 2001).

Abb. 14: Burg Pernštejn, Dachstuhl über dem Palas Johann II. von Pernštejn: a – Bindergespärre; b – Längsbindung (Aufnahme und Zeichnung J. Bláha, 2001).

Abb. 15: Burg Pernštejn, Dachwerk über den Sälen im südöstlichen Teil des Palas: a – Bindergespärre mit liegendem Stuhl; b – liegender Stuhl der Längsbindung; c – Ansicht der längsbindenden Stühle (Aufnahme und Zeichnung J. Bláha, 2001).

Abb. 16: Burg Pernštejn, Baudatierung im Dachstuhl über dem Vorsaal (Foto J. Bláha, 2001).

Abb. 17: Burg Pernštejn, Ansicht von Westen (Franz Strüff, 1806).

Abb. 18: Burg Pernštejn, Ansicht von Nordwesten (Franz Richter, 1817?).

Abb. 19: Burg Pernštejn, Ansicht des Palas von Südwesten (Franz Richter, 1822).

Abb. 20: Burg Pernštejn, Ansicht von Nordosten (Franz Adolf Feilhammer, vor 1888 nach dem Gemälde aus dem J. 1557).

(Übersetzung J. Noll)

NÁLEZ RYTINY PODÉLNÉ VAZBY KROVU NA KOSTELE V LOUNKÁCH

MICHAL PANÁČEK

Při zjišťování škod na památkových objektech způsobených povodní v druhé polovině srpna roku 2002 byl na kostele sv. Mikuláše v Lounkách (okres Litoměřice) objeven a zdokumentován zajímavý detail. Do nejvyššího pískovcového štuku pod římsou pultové šikminy odstupnění je na jižním hranolovém opěrném pilíři presbytáře vyryto jednodřevové prutové schéma podélné vazby krovu, typologicky odpovídající pozdně středověkým konstrukcím.¹⁾ Rytina velikosti přibližně 32 × 18 cm je umístěna v západní polovině čelní plochy kvádrů o velikosti 59 × 21 cm. Je provedena poměrně jemně, nepříliš hlubokými zářezy, které jsou již v některých partiích částečně poškozené erozí povrchové vrstvy kamene, kterým je poměrně hrubozrnný pískovec. Na několika místech povrch překrývají drobné zbytky bílého, pravděpodobně vápenného nátěru.

Přes tato poškození rytina zcela jasně zobrazuje minimálně dvě typická a jedno závěrové pole centrální rámové stolice podélné osové vazby krovové konstrukce. Tři věšadlové sloupky plných příčných vazeb, jdoucí až do hřebene střechy, jsou vzájemně propojené asi v polovině své výšky vaznicí nebo rozpěrami. Ztuzení vazby zajišťují velké ondřejské kříže, připojující se ke sloupkům až v jejich vrcholu, takže ke křížení jejich vzpěr dochází až nad poměrně vysoko umístěnou vaznicí (rozpěrami). Dvojice pásků v patách sloupků vynášejí již méně zřetelnou prahovou vaznicí. Drobný zbytek ve východním typickém poli naznačuje i možnou existenci hřebenové vaznice. Závěrové pole zakončuje nárožní krokev. V západní části rytiny můžeme pravděpodobně ještě připustit původní existenci třetího typického pole, jehož sporé zbytky ještě tušíme přes značné poškození povrchu kamene.

Jediný autorovi známý nálezný srovnatelného zobrazení schématu krovu přímo na stavbě publikoval D. Líbal (J. Fajt (ed.), Gotika v západních Čechách (1230 – 1530), díl I., Praha 1995, s. 362). Jde o rudkou kreslené schéma plné příčné vazby krovu se dvěma úrovněmi hambalků, patními vzpěrami a velkým ondřejským křížem na jižní straně lodi kostela sv. Kříže v Újezdě sv. Kříže (okr. Domažlice).

Při pokusu o vysvětlení důvodu vzniku a významu tohoto zajímavého detailu se musíme nejprve podívat na stavební vývoj celé stavby a na podobu jeho dnešní krovové konstrukce. Otázku stavebního vývoje kostela máme poměrně ulehčenu díky nedávnému povrchovému, ale velmi pečlivému stavebnímu průzkumu objektu od PhDr. Pavla Kroupy, provedenému ještě před nepříliš citlivou obnovou vnějších omítek a statickým zajištěním krovu.²⁾ Dle jeho zjištění vznikla původní skoro čtvercová loď o půdorysných rozměrech 9 × 8 m s dnes neznámou podobou presbytáře v první polovině 14. století v souvislosti se stavbou roudnického kláštera a je prací tam vyškoleného nebo s tamějším stylem velmi dobře obeznámeného stavitele.³⁾ Zda byla v té době loď plochostropá, jak naznačují některé indicie v půd-